

Domszky András

A gyermekvédelmi rendszer alakulása és a képzés összefüggései¹

a gondolkodás szerepe...

Akilencvenes évek végén éppen a gyermekvédelmi rendszer egyes elemeinek kialakításával és más elemeinek átalakításával voltunk elfoglalva (több száz kollégával együtt). Akkor lépett életbe a Gyermekvédelmi törvény. Kemény, de lelkesítő feladat volt a törvény rendszeréhez igazodó ellátások formálása. Ekkor történt, hogy egy fiatal kollégám, akivel ebben a munkában nagyon jól tudtunk együtt gondolkodni és dolgozni, sőt tanítottam is őt a főiskolán, évődve megjegyezte:

- Tudod, nincs semmi, amire úgy emlékszem, hogy azt tőled tanultam gyermekvédelemből.

- Nem baj – válaszoltam –, nekem az teljesen elegendő, hogy úgy gondold végig a feladataidat, ahogy tanítottam.

Talán nem tévedek nagyot, ha feltételezem, hogy a képzés és a gyermekvédelmi rendszer alakulása között a rendszer alakítóinak gondolkodására gyakorolt hatás az egyik alapvető összefüggés. De csak az egyik.

Amikor a konferencia szervezőinek megisztelő felkérését megkaptam, hogy ezzel a címmel tartsak előadást, elgondolkoztam azon, hogy mi mindenre vonatkozik ez a cím, milyen viszonylatokról szükséges itt nekem beszélnem. Nyilván arról – gondoltam –, hogy miként befolyásolják egymást, hogyan hat egyik a másikra.

munkaköri felkészítés...

A gyermekvédelem rendszere szervezett munkamegosztáson alapuló feladatokat teljesít, melyek hatásos és hatékony megvalósításához munkakörökhöz kapcsolódó felkészítésre, felkészülésre van szükség.

Egyfelől tehát az intézményrendszer, mint funkcionálisan strukturált, tagolt szervezet meghatározza, hogy a rendszer elemeinek eredményes működéséhez hol, milyen tudásra és ezt feltételező képesítési követelményekre van szükség. A rendszer így megrendelője a különféle képzéseknek, és

felkészültségüknek megfelelően feladatokhoz rendel, elosztja a képzett munkavállalókat.

a képzés önállósága...

Másfelől azonban a képzés nemcsak megrendelést teljesít, van egy bizonyos önállósága is. Minden képzésnek saját egzisztenciája van, ami többet és mást is jelent az adott szervezeti pozícióban teljesítendő, végrehajtandó, eredményre vezető cselekvések megtanításánál és begyakorlásánál.

A képzések megtervezésének dimenzióiban gondolkodva a mindennapi közvetlen feladatteljesítéshez szükséges ismereteken túl a szakmai tudás általánosabb összefüggéseit sem lehet elhanyagolni.

néhány dilemma...

Ebből aztán a rendszer és a képzés összefüggésében mindjárt adódik néhány dilemma. Például olyan formában, amit a terepgyakorlatra érkező hallgatók úgy érzékelnek, hogy ott mást várnak tőlük, mint amit ők a főiskolán, egyetemen vagy egyéb képzési formákban tanultak. A képzők ezt általában úgy értelmezik, hogy ők, törekvésük szerint a legújabb, legfrissebb tudást igyekeznek átadni a tanítványainknak, az intézményekben folyó munka azonban ettől – talán az ott dolgozók elmaradottabb tudása vagy a feltételek hiánya miatt, esetleg valamilyen rossz gyakorlat miatt – eltér. Ilyenkor merül föl bennük az önértékes gondolat, hogy a képzésnek feladata lehetne a rendszer minőségének átformálása. Valamikor én is így gondolkoztam.

Emlékszem például, hogy még a múlt század nyolcvanas éveiben abban reménykedtem, hogy ha a pszichopedagógusok létszáma elér egy kritikus tömeget az intézményekben – ezt 15%-ra tettem –, az nagyon nagy változásokat eredményezhet. Persze soha nem érte el, és most már nem is tudjuk meg, hogy mi lett volna, ha eléri.

Mégsem a képzés vagy az ellátórendszer megfelelőségének a problémája ez. Erről én azt gondolom, hogy az ellátórendszernek és a képzéseknek is figyelnie kell a saját szempontjaira, miközben közös a céljuk, és egyik sem kerülhet alárendelt viszonyba a másikhoz képest. Viszont a köztük meglévő feszültség olyan „teremtő kritikai érzékenységet” eredményezhet, ami majd a képzett munkatársak gyakorlati tevékenységében hasznosul.

Persze a rendszernek is változnia kell az új ismeretek befogadásával, és a képzéseknek is figyelembe kell venniük az ellátórendszer konkrét lehetőségeit és feladatait, nemkülönben az ott folyó tudatos vagy spontán módszertani építkezés eredményeit. A képzéseken megszerezhető tudás ugyanakkor mindig általánosabb, és összefüggéseivel az ismeretek szélesebb rendszerébe kötött, mint az adott intézmény saját gyakorlatában alkalmazandó. Hiszen az utóbbit nemcsak a helyi feltételek, hanem a helyi szokások és kialakult jó gyakorlatok vezérik. Kevés az a kézzelfogható tudás, amit a mindennapok gyakorlatának tapasztalata ne írna felül. Ma már eléggé általános, hogy a megfelelő képesítéssel rendelkező új munkatársat az adott intézményben megismertetik a saját modelljükkel, szakmai programjukkal, helyi szabályzataikkal, s a munkafeladataira és a munkafolyamatokra helyben szervezett munkába állító tréningen készítik föl.

személyes összefüggések...

A gyermekvédelmi rendszer alakulása és a képzés összefüggései számomra személyes jelentéssel bírnak.

Teljes szakmai pályafutásomat a gyermekvédelmi rendszer alakulása és a képzés összefüggései határozták meg. Így mondanivalómon töprengve az volt az érzésem, hogy önmagamban kell rendet tennem, mert túl sok minden jutott az eszembe. De persze ez öntetszelgő csúsztatás. Csak annyit jelent, hogy az elmúlt négy évtizedben résztvevőként tapasztaltam ezek (a rendszer és a különböző képzések) hol egymáshoz igazodó, hol pedig egymástól eltérő változásait, és megpróbáltam segíteni a gyermekvédelmi rendszer és a képzés alkalmasabbá tételét az előttem, különböző munkakörökben megnyíló összefüggéseiken keresztül.

S ha előadásom témája nekem személyes jelentésű is, abból az a felelősségem következik, hogy mindazt, ami személyességében esetleges tapasztalatom, most tegyem félre. Akkor vagyok

hiteles, ha az átéltekből az önök számára hasznosítható, „objektív” tapasztalataimról beszélek. Ezt viszont csak úgy tudom megtenni, ha azokat a tapasztalataimat foglalom össze, melyek már kiállták a szakmai nyilvánosság próbáját. Számos itt következő gondolat – más összefüggésekben – tehát már megjelent különböző publikációimban.

a hitelesség – köteletség...

Különös azonban, hogy amikor éppen ezt a bevezetést fogalmaztam, megláttam az íróasztalon a feleségem golyóstollát, amin a következő idézet olvasható: „A legeredményesebb tanítás az, ha azt tesszük, amit tanítunk.” (Don Bosco) Ez is a hitelességről szól, a személy kötelezettségéről, az elkötelezett, értékkövető, értékkereső, értékközvetítő, értékfeltáró, együtt: értékorientált cselekvésről, ami a segítő, gyermek-segítő kapcsolatban a felnőtt szubjektum perszonális kötelezettsége.

Perszonális kötelezettség. Ami alatt azt értem, ami az egyik legnehezebb dolog, amivel nekünk, embereknek szembe kell néznünk, nemcsak a foglalkozásunkban, hogy megtanuljuk a „másikat” személynek, és nem a munkánk tárgyának kezelni. Az ember csak úgy lehet személy, ha én-te kapcsolatba lép, ha kinyílik a másik, a többi felé.

Ennek sokszor égető hiányát profán módon, némi keserű iróniával az egykori humorista, Feleki László így foglalta össze: „*Lelek* ismeretterjesztő előadásokat is kellene tartani.”

az alapok keresése...

A gyermekvédelem múltja hosszú, de a története rövid. Számomra akkor kezdődött, amikor még a nyolcvanas évek elején az OPI gyermekvédelmi osztályán kezdtem dolgozni, és ezzel szinte egy időben elkezdtem gyermekvédelmet tanítani a Bácszin. Egyfelől az ellátórendszer szükséges reformján buzgólkodtunk a kollégáimmal, célul tűzve magunk elé a nagyintézmények lebontását, a merev életkorok és nemek szerinti szegregált elhelyezés megszüntetését, a nevelőszülői elhelyezések szorgalmazását és a kor színvonalán álló szakmai programok meghonosítását az elérhető külföldi példák alapján. Másfelől főiskolai oktatóként föl kellett építenem a tantárgyamat. Akkor úgy gondolkodtam, hogy a gyermek- és ifjúságvédelem tantárgyának az a feladata, hogy a gyógypedagógus-képzés

rendszerébe illeszkedve integrálja mindazt a tudást, ami a harmonikus fejlődésük természetes feltételeit nélkülöző, s így veszélyeztetett gyermekek biológiai, pszichés és szociális létszférájának megismeréséhez és eredményes – akkor így mondtuk – reszocializációs gondozásához szükséges. Nagyralató elképzelés volt ez egy tantárgy keretében! Ráadásul a rendszer átalakításának részfeladatait és a képzés kidolgozását együtt, egy magasabb cél, a gyermekvédelmi szakmaépítés szempontjainak is igyekeztem megfeleltetni. Ne tartsanak szerénytelennek, soha nem gondoltam arra, hogy ez mind az én kizárólagos feladatomban lenne. Ez volt az a keret, amiben úgy éreztem, hogy feladatomban van.

Így szükséges volt tanulmányoznom és megismernem a gyermekvédelem történetét is. Mi maradandót alkottak az elődeink? Mit lehet tőlük átvenni, továbbvinni? Hogyan fogalmazható meg a gyermekvédelem lényege?

Talán a legelső tapasztalatomban ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban az volt, hogy a gyermekvédelem problémaértelmezését és megoldásait tekintve is korhoz kötött társadalmi tevékenység. Nem találtam olyan elemet a korábbi nagy gyermekvédelmi személyiségek munkájában, amit továbbélő, érvényes szakmaépítő tapasztalatként föl lehetett volna használni. Akkor, ott és úgy voltak érvényesek, amikor és ahogy megszülettek. Voltak

és vannak továbbélő, időnként kiüresedő, majd új tartalommal feltöltődő szervezeti keretei is a gyermekvédelemnek, mint például a gyermekotthonok. De a gyermekvédelem tudományos alapjait nem sikerült megtalálnom. Bár természetesen minden korszakra jellemző volt és ma is jellemző a gyermekvédelemhez köthető jelenségek, problémák és megoldási módok különböző tudományos irányú értelmezése, magyarázata, indoklása, melyek hasznosak, ám ezek nem adnak ki valamilyen, az időben építkező, előre haladó gyermekvédelem-tudományt, tudományos gyermekvédelmet.

nem tudomány...

A gyermekvédelem tehát nem tudomány, állapíthatom meg. És ez meglehetősen eretnek gondolatnak számított, amúgy is alacsony társadalmi presztízssű foglalkozásunk szempontjából. Néha beszéltem erről, de az mindig visszatetszést keltett. Annyira, hogy végül csak 2011-ben mertem – több évtizedes érlelődés után – összefoglalni a szakma nyilvánossága előtt az ezzel kapcsolatos gondolataimat.²

Mi a gyermekvédelem? Hogyan lehetne megfogalmazni a gyermekvédelem általánosan érvényes ismérveit, a helyes gyermekvédelmi gondolkodáshoz szükséges fogalmakat, az ezekkel végzendő műveleteket és a műveletek szabályait, és

Hargítai Dávid

ebben a keretben eljutni a gyermekvédelem alkotórészeinek, alkotóelemeinek meghatározásához? S ha ez megvan, ezeket elrendezve továbblépni a hatásos (eredményre vezető) gyermekvédelem rendszerének felvázolásához, és a rendszeren belül alkalmazandó eljárások kialakításához?

A felvilágosodás óta megszoktuk, hogy mindent a tudományhoz viszonyítunk. A tudományosan művelt dolgok értékesek, igazak és célravezetőek. (Persze a tudomány sem mindenható, viszont fejlődik, ezért aztán ha még nem ad tökéletes választ valamilyen kérdésünkre, ezt azzal mentegetjük, hogy „a tudomány mai állása szerint” gondolunk vagy teszünk valamit így vagy úgy.)

A gyermekvédelem nem tudomány. Miből következik ez – az első hallásra lekcinsnylő – megállapítás, és mi a következménye a gyermekvédelem művelésére?

A tudományfölfogás eléggé elfogadott, általános elve, hogy tudományos eredményre a logikus módszertan vezet, melynek központi eleme a matematika. A logikai követelmények közé tartozik az ismétlődő tapasztalat, a mérhetőség és a számszerűsíthetőség. Eredményünk helyességét a statisztikai(?) tudományos(?) szignifikancia támasztja alá. Kísérletileg igazolható. Megállapításunk ettől egzakt. Az emberekkel foglalkozó tudományokban ezeknek a szempontoknak némelyike nem alkalmazható. Például a megismételhetőség...

A gyermekvédelemnek nincs kizárólagos kutatási tárgya (objektuma), és nincs speciális kutatási metodikája. Művelése során eredményeit nem kanonizált módszerekkel, reprodukálható módon, hanem emberi kapcsolatok útján éri el.

A gyermekvédelem nem tudomány kijelentés pozitív jelentése – ami az egyes tudományterületek illetékességén túlmutat – az, hogy a gyermekvédelmi problémák – elsősorban társas, illetve társadalmi természetéből adódóan (ezalatt ma már nem annyira a társadalmi státust, társadalmi egyenlőtlenséget értem, mint inkább a különböző hatásrendszereknek való kiszolgáltatottságot) – különböző természetű hatások eredőjeként, egyedi módon alakulnak ki, mint az adott személy fejlődésproblémái. Ezekre pedig általános érvényű megoldásokat csak a megsegítés peremfeltételei szintjén lehet konstruálni. A személy minden esetben egyéni és személyre szabott folyamatkísérről támogatást igényel. Tudományos eszközökkel problémái társas, illetve társadalmi összefüggései,

valamint a személyiség állapota vizsgálható, de a segítségnyújtás csak bizalmi kapcsolatot építő, személyközi viszonyban, perszónálisan lehetséges.

A gyermekvédelem szakmai szabályai szemléletet, gondolkodásmódot formálóak. Arra irányulnak: hogyan lehet a szokásoktól és normáktól eltérve cselekedni, úgy, hogy az új szokások és normák irányába vezessen.

reflektív szakma...

A gyermekvédelem reflektív szakma. Nem annyira tudományos hátterű, mint inkább társadalmi intézmény hátterű szakma. Olyan szakma, aminek a szociális intervención belül a szervezeti keretei határozzák meg a szabályait, és ezekhez igazítva formálja a tudásalapját. A gyermekvédelemnek mind a társadalom, mind az egyén oldaláról történő megközelítése mégis e tevékenység *komplex* jellegének felismeréséhez vezet. A komplexitás tartalmát a biológiai, egészségügyi, pedagógiai, szociális, jogi és igazgatási feltételek bonyolult egymásra hatása jelenti. E komplex jelleg jelenik meg a feladatellátásban, illetve összetevői és az ezekhez való társadalmi viszony, közpolitikai feladatértelmezés alakulása differenciálja az ellátás területeit és módjait.

Minden társadalmi intézmény közösen konstruált szabályok rendszere, ami kapcsolatokat formál: az emberek kapcsolatát és a szabályok kapcsolatát. Formálja és összefogja az emberek közti kapcsolatot az összefüggő tevékenységekben és az egyes tevékenységek szabályait, valamint a szabályok rendszerét a rájuk vonatkozó normák (elfogadott magatartásminták) és az ezek mögött álló közös értékek alapján.

társadalmi intézmény...

A gyermekvédelem feladatának értelmezése társadalmi intézményként a fogalom kialakulása óta, vagyis kicsit több mint száz esztendeje *kétpólusú viszonyrendszerben* mozog:

1. a társadalmi (társadalmi szintű) cél: a társadalmi integráció, kohézió elősegítése, erősítése;
2. a gyermekekkel kapcsolatos (gyermeki szintű) cél: a gyermek harmonikus fejlődésének segítése.

Ennél konkrétan: a gyermekvédelem olyan társadalmi intézmény, amely egy másik társadalmi

intézmény, a *család* kisegítésére jött létre. Annak érdekében, hogy a családnak a gyermek személyes fejlődésével és a társadalomba integrálásával kapcsolatos feladataiban segítséget nyújtson, végső esetben pedig a „támogatásra képtelen családoktól a védelemre szoruló gyermekekről” való gondoskodást átvállalja. A gyermekvédelem *formális* intézmény egy *nem formális* intézmény kisegítésére. A gyermekvédelem azonban a családhoz képest tökéletlen társadalmi intézmény. Hiszen még a legfejlettebb, tudományosan megalapozott módszerekkel és a legkényeztetőbb ellátásokkal sem lehet képes a családtagok (genetikus, pszichikus, lelki és szociális) identitásközösségéből és szeretetkapcsolatából eredő, a szükségletkielégítés (életkori szükségletek kielégítésének standardjaihoz, vagy a szociális ellátások jogszabályi minimumaihoz viszonyított) felmérésekkel igazolható, mérhető szintjén (pl. elosztás, életkori szükségletek, környezettanulmány, gondozásiszigtségvizsgálat, szolgáltatástervezési koncepció, anyagi javak, szolgáltatások, kulturális és egészségügyi tényezők, életmód, életszínvonal) túlmutató hatásokat pótolni. A család a legszemélyesebb, legtermészetesebb társadalmi intézmény. Minden egyéb társadalmi intézmény esetleges, és a személy számára kívülről meghatározott.

A *gyermekvédelem* tehát olyan, a gyermekek és a családok számára esetleges és kívülről meghatározott *társadalmi intézmény*, amelyik a társadalmi integráció és a személyes fejlődés szempontjait próbálja egymást kiegészítő módon összhangba hozni, mégpedig azokban a szituációkban, konkrét esetekben, amikor ezek egymást hiányállapotok vagy károsító tényezők közepette nagymértékben akadályozzák. Összetettség, pluri kauzalitás (többokúság), bonyolult kölcsönhatások és a megoldási próbálkozások eredményeinek esetlegessége jellemzik.

Az ezekből fakadó bizonytalanság ellenére a gyermekvédelem *létező* társadalmi intézmény. *Létezése értékalapú*: a gyermek személyes kiteljesedését a társadalmi szolidaritás különböző formális és informális eszközeivel kívánja segíteni, a teljes emberi lét és a harmonikus társadalmi létezés érdekében.

Értékalapjából következően a gyermekvédelem a gyermekekért viselt *megkülönböztetett* társadalmi felelősség gyakorlásának intézményesült rendszere. Ha azonban ennek a társadalmi

intézménynek a konkrét megvalósulási formáját és módját (s benne a gyermekvédelem történeti és jelen idejű változásait) vizsgáljuk, azt találjuk, hogy értékalapján kívül minden jellemzője folytonosan átalakul.

művelői...

A gyermekvédelem *segítő szakma*. Művelőinek altruista motivációjukat összhangba kell hozniuk a társadalmi felelősség és szolidaritás, valamint a közjó szolgálatának kötelezettségével és lehetőségeivel; össze kell egyeztetniük a szakszerűség és ellenőrizhetőség függőséget teremtő technikai jellegű elvárását a személyközi kapcsolat, bizalom és gondoskodás megteremtésének a szeretettel összefüggésben értelmezhető kulcsfeltételével. Ezekből a vonatkozásokból adódnak a segítő szakmák professzionalizációjával és professzionalizálhatóságával kapcsolatos dilemmák.

A gyermekvédők, alapszakmájukat tekintve különböző végzettségűek (pedagógusok, szociális szakemberek, tisztviselők, jogászok, egyházi személyek, pszichológusok, orvosok, stb.). A gyermekvédelemben dolgozók szakmai közössége tehát nem azonos az ide tartozók alapszakmáinak közösségével.

A gyermekvédelmi szakma tevékenységét folyamatosan változó körülmények között fejti ki, s így nehéz a tevékenységi körét behatárolni. Feladatai megoldásához nyitottnak kell maradnia a különböző tudományterületek ismereteire, az aktuális feladatai teljesítéséhez szükséges értékek felismerésére, késznek az elméletépítésre és a gyakorlati eljárások kialakítására. Szakmai normái ugyanakkor a közigazgatási struktúrák korlátai között és kontrollja mellett, jogszabályokban rögzített feltételek figyelembevételével érvényesülnek.

a nevelő egyéniség...

Az egyes gyermekek személyes fejlődésének elősegítésében azonban soha nem annyira a jó ellátórendszer, mint inkább egy-egy nagyformátumú nevelő egyéniség tudott eredményt elérni. Ezért szoktam úgy fogalmazni, hogy *a gyermekvédelem lényegét az informális személyközi kapcsolatok jelentik a formális szakmai rendszerben. Az egyén szempontjából pedig a gyermekvédelemben minden személyes cselekvés újrastrukturálja a rendszert.*

szakmai fejlődés...

A társadalmi intézményként fölfogott gyermekvédelemnek az alakulását befolyásoló, bemutatott hatásmechanizmusok közepette is lehetősége van a szakmai fejlődésre (nem csak a szervezeti változásra), amennyiben (autopoiétikus módon) elemeit tapasztalati úton, a már meglévő elemek hálózatában, hálózata révén hozza létre. Ennek feltétele a gyermekvédelmi módszertan tudatos és szervezett művelése.

a módszertan jelentősége...

A *módszertan* tárgyiasult formában a problémák megoldása érdekében szervezett céltudatos reakciók kodifikált tapasztalati rendszere. A módszertan problémamegoldási eljárás. Algoritmus, de nem csak a rendszerbe illesztett már kodifikált eljárásokat jelenti, hanem az algoritmus kialakításához vezető út állomásait is, a módszertani építkezés szintjeit.

A módszertan jelenti:

- azt a gondolkodási módot (tudást, korábbi tapasztalatot, személyes érzékenységet), amivel egyenként rendelkezünk, a megoldandó problémákat értelmezzük, és azt a strukturális (szervezeti, szabályozási) keretet, amiben a feladatainkat meghatározzuk;
- az erre alapozott, eredményre vezető gyakorlati megoldásokat és
- a bevált megoldások rendszerbe foglalását, közös szakmai szabállyá válását (elfogadását, deklarálását és elvárt alkalmazását).

Ebben a meghatározásban foglalható össze a módszertani építkezés lépéssorrendje és a szakma fejlődésének általános sémája, a szakma művelőjének konkrét esethez kötött feladatmegoldásától – a személyes módszertantól – a bevált helyi gyakorlati váláson át a közös szakmai szabállyá, a szakmát megjelenítő módszertanná formálásig vezető út.

Az az út, amit mindig megteszünk a személyes próbálkozástól a közös tudás eléréséig. Szabályokat alkalmazunk, szabályokat keresünk, és szabályokat hozunk létre. A módszertan változáskövetés, hiszen nincs két egyforma eset, a problémátípusok is változnak, és a korábbi szabályok sem örökérvényűek.

A módszertani munka *folyamatos önreflexiót* igényel, megoldáskeresést, szabálykövetést és kritikát, és a szabályok szabályozott megváltoztatását is.

A gyermekvédelem szervezeti intézményesülésének korszakai vannak, és az intézményesült

szervezetrendszereknek is korszakai vannak. A korszakok egymásra következése nem a gyermekvédelem tárgyához viszonyított kiteljesedést (fejlődést) jelent, és nem az intézmény fejlődik, hanem a társadalom viszonyai szerinti (intézmény)szerveződést és az aktuális tudományos-szakmai paradigmák modelljeinek változását jeleníti meg. Ez a keret.

Szakmatörténeti jelentőségű esemény volt a Gyermekvédelmi törvény megszületése. Mégis azt kellett tapasztalnunk, hogy ez önmagában kevés. Kevés, a jogalkalmazás szakmai feltételeit kiteljesítő módszertani tapasztalatfeldolgozás és a tapasztalatok szakmai szabállyá formálása nélkül.

Amikor a gyermekvédelemben a gyerek helyett a jogszabályokhoz viszonyulunk, akkor a strukturális rendszer működik, de a funkcionális nem.

személyközi kapcsolatot szakmai rendszerben...

A gyermekvédelem személyközi kapcsolat – szakmai rendszerben. Nem elegendő, ha ennek az összefüggésnek csak az egyik vagy a másik oldala adott.

A személyközi kapcsolat szakmai rendszerben összefüggés értelmezésében a személyesség döntő, de a szakmai rendszerbe illeszkedés eredményezi a „módszertaniságot”. A szakmai rendszer tartalmazza ugyanis a közös megközelítés és értelmezés igényét, a szaktudományos elemeket, és hordozza a szabályozottságot.

kollektív tapasztalatfeldolgozás...

A funkcionális összefüggéseket tudatosító és megfogalmazó, a strukturális egységekben folyó tevékenységeket kapcsolódásaikon keresztül (folyamatba illesztve) vizsgáló munka közvetlenül a Gyermekvédelmi törvény életbelépése után megkezdődött a módszertani intézmények létrehozására tett törekvésekkel. Igazán ígéretessé azonban 2009 tavaszán, a FŐTEGYESZ módszertani kijelölése után lendületet kapott terepmódszertani összefogással értett. A módszertan feladata azoknak az aprócska tapasztalatoknak a felderítése, összegyűjtése, kialakulásuk és mechanizmusaik törvényszerűségeinek kimutatása, rendszerbe foglalása és elterjesztése, amelyek azt mutatják, hogy a problémák valahogy megoldhatók, de legalábbis elviselhetőbbé tehetők. (Ha nem is tudunk teljes megoldást a problémára, legalább annyit tegyünk meg ennek érdekében, amennyire képesek vagyunk.)

Az egyes problémák egyedi sajátosságai alapján a mindennapok gyakorlatának tapasztalata folyamatosan átrendezi azt a tudást, amivel a feladatainkat ellátjuk, ezért szükséges az állandó módszertani aktivitás.

Ehhez egyaránt szükségünk van a szüntelen próbálkozásra, valamint fölrendelt szempontokra is, amikhez igazodhatunk (utóbbiak például az értékek – de nem önmagukban megnevezve, csak, ha értékrendbe illeszkednek).

Ennek a szakmaalakító feladatnak a jellegzetes módszertani mechanizmusait foglalmazták meg, foglalták össze Bede Nóra és Both Éva a FŐTEGYESZ munkatársai *Terepmódszertan – elmélet és gyakorlat* című tanulmányukban a következőképpen: „A konkrét esetek tanulságai, a gyerekek ügyében végzett operatív munka tapasztalatainak feldolgozása, az esetmegbeszélések, esetleírások módszertani alapú megközelítése, elemzése, és azok közzététele a szakmai közönségnek, a fenntartónak, felfogásunk szerint csak tereptapasztalattal, terep-kompetenciával bíró intézmények és szakemberek részvételével lehet hiteles. Módszertani munkánk során alapvető értéknek a tudás, a párbeszéd, a partnerség és a szakmaiság értékét hangsúlyozzuk. Ezek azok az értékek, amelyek nélkül nem jöhet létre együttműködés. Terepmódszertanként minden programunk gyakorlati jellegű és problémacentrikus, a védelemre szoruló gyerekekről való gondoskodni tudást szolgálják, az 'elég jó' minőségű szolgáltatások nyújtására való képességet. Fontos tudásnak tekintjük mind az egyes szakemberek, mind pedig a módszertani programok vonatkozásában a kulcsproblémák beazonosításának, felismerésének képességét. Programjaink fontos célkitűzése, hogy a gyermekvédelem rendszerében a legkülönbözőbb szakemberek között folytatott párbeszéd révén széleskörű egyetértés alakuljon ki, a témává tett kérdésekben egyre mélyebb közös felfogás és észjárás segítse az eligazodásunkat.” (Bede – Both 2011)³

a jelen állapot...

Most folyik az 1997-es Gyermekvédelmi törvényhez viszonyítva a gyermekvédelmi ellátások szervezeti rendszerének újraszabályozása és ezzel együtt az ellátások tartalmi-módszertani elemeinek a megújítása is, nem utolsósorban a képzések újrendezése, átalakítása. Minderre az eredményre vezető beavatkozások szervezetének kialakítása,

szilárd értékalapú átformálása és szakmai tartalmának újrafogalmazása érdekében szükség van.

Ez a folyamat egyaránt érinti az ellátások fenntartói-működtetői feladatainak megváltozását, olyan jogszabályi változásokat jelent, melyek koncepcionális változásokat is eredményeznek, és kihatnak a módszertani feladatellátás funkcionális szervezésére is.

2013. január 1-jétől a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság és területi kirendeltségei látják el az ország és a főváros szakosított szociális és gyermekvédelmi intézményeinek fenntartói és módszertani irányítói feladatait.

A szükséges és főbb fejlesztési irányokat és célokat az elmúlt héten megtartott országos gyermekvédelmi konferencia⁴ avatott előadói által megfogalmazottak alapján a következőkben tudom összefoglalni.

Továbbra is szükséges a széles értelemben vett gyermekvédelmi rendszer preventív alapjelleget erősítése, hiszen minden gyermeknek a családban van a helye, és, ahogy egyszer Dr. Révész Magda fogalmazott keményen, de lényegre törően: „a gyermekvédelmi szakellátás a gyermekjóléti alapellátás kudarca maga”.

Zajlik a gyermekvédelmi szakellátás átszervezése. Ennek keretében a gyermekvédelmi gyámság jogintézményének kialakítása, a befogadó szülő fogalmának bevezetése. Változás, hogy 2014 közepétől 12 éven aluli gyermeket nem lehet majd gyermekotthonban elhelyezni, csak különösen indokolt esetben. Ez a változás együtt jár az említett befogadó (pl. nevelőszülői) hálózatok szükséges bővítésével, és föl kell készülnünk a gyermekotthonok ezzel átalakuló feladataira is. Fontos változás lesz az örökbefogadások utánkövetése. A szakellátási rendszerben elhelyezett speciális szükségletű és az ún. kettős szükségletű (tehát egyidejűleg speciális és különleges szükségletű) gyermekek problémáinak feltérképezése, és ellátásuk feltételeinek, módszereinek kidolgozása is feladat. Jelenleg a kettős szükségletű gyermekek elhelyezése jelentős gond, 2011-ben 177 ilyen gyermek, 2012-ben pedig már 220 fő élt a rendszerben. De általános feladatként jelentkezik az ellátások színvonala területi különbségeinek kiegyenlítése, az indokolatlan gondozásihely-változtatások csökkentése, az iskolai sikeresség fokozása (hiszen az utógondozói ellátásból kikerülők több mint 40%-ának 2011-ben csak általános iskolai végzettsége volt) és a családgondozás szervezeti-szakmai megerősítése is.

A változások jele, hogy örömdeteszen növekszik az egyházi, civil fenntartók szerepe, a kb. 21 500 szakellátásban gondozott gyermek és fiatal felnőtt közül mintegy ötezret látnak el.

A módszertani feladatellátás funkciói is célzottabbá válnak. Így ezek kiterjednek az újonnan belépő szolgáltatók szakmai megfelelőségének vizsgálatára, a szakmai minőség ellenőrzésére, a minőségi feladatellátást nyújtó szolgáltatók támogatására, a működési problémákat összegyűjtő és jelző feladatokra, a szakmai fejlesztéseket támogató, valamint a szakértői és szakmai véleményező funkciók ellátására.

Ezeknek a változásoknak a megszilárdításához természetesen stabil, jól képzett szakembergárda szükséges. A helyettes szülői és a nevelőszülői egységes képzés időtartama az eddigi 60 óra helyett 400, illetve 500 órára emelkedik. Megindul – és éppen a TÁMOP 5.4.10-zel – a gyermekvédelmi gyámok képzése, részben az eddig más munkakörben dolgozó kollégák átképzésével.

az átalakulás lényege...

Hogyan lehetne ezeknek a változásoknak a gyermekvédelem összességét érintő tendenciáját összefoglalóan jellemezni? Talán nem tévedek nagyot, ha a gyermekvédelem átalakulási tendenciáját a korábbi, az eseteket problémákra tagoló, szakmai-szakértői intézményes ellátás hangsúlyosságát fölvtató, a családi kapcsolatokat erősítő, azok terápiás hatásait csatasorba állító rendszerként jellemzem.

és a személyesség...

A szükségletek és az ellátások viszonya az emberi viszonylatok megértése nélkül üres, spekulatív kategória. A minőség olyan személyes természetű többlet, ami nem a tervezhető tökéletesség paramétereivel jellemezhető. Különösen a személyközi kapcsolatban. Ezért a szakmai rendszer csak kvantitatív professzionalitásra törekedhet, amikor megfogalmazzuk az eredményességi, hatásossági, hatékonysági, méltányossági, a célcsoport elérésére vonatkozó, gazdaságossági, szolgáltatási vagy éppen az ellátási színvonalra vonatkozó mutatóit.

Assisi Szent Ferenc mondta, hogy „egy cseppnyi őszinte szeretet nemesebb tengernyi tudománynál”. Ennek a helytállóságát igazolja számom-

ra annak az idős, tanulatlan nevelőszülőnél felnőtt fiatal nőnek a története, aki elmesélte, hogy egész gyermekkorában segített a néninek a házkörül munkákban, de fölcseperedve ráébredt, hogy szeretne továbbtanulni.

- Ki látja akkor el az állatokat? – kérdezte a néni.

- Mama, el kell válnunk! – válaszolta.

Sírdogáltak egy kicsit. Reggel elutazott, kollégiumba ment. Ma már kétdiplomás értelmiségi. De a nénihez élete végig visszajárt. A nénihez, aki úgy szerette őt, hogy el tudta engedni – és gondozta, amíg élt.

A két legnehezebb dolog: megismerni önmagunkat és odafigyelni a másik emberre. Érdekes, hogy ezek többnyire együtt teljesülnek. Soha nem az az igazán fontos bennünk az életünk kiteljesedéséhez, amit más tud rólunk (például valamilyen szakmai diagnózis alapján), hanem az, amit csak mi ismerhetünk föl. Ehhez kell a másik figyelme. Észrevettem, hogy a legjobb gyermekvédelmi szakemberek így hatnak, így tudnak figyelni. Ez „gyógyít” igazán, miközben a gyermekvédelemben kerülő gyermekek problémái szinte kizárólag személyközi, a természetes kapcsolatok zavarából keletkeznek.

Másfelől azért is egymásra van szükségünk, mert, ahogy azt Jelenits István egyszer megfogalmazta: ...szükségképpen mély egyenlőtlenség van az emberek között, mert elérők a képességeink. Vannak erősek és gyengék. De: „*mindenkinek olyan ajándéka van, amire a másinak szüksége van. Az okosnak is, ami a butának kell; és a butának is, ami nélkül az okos nem élne. Valamit adni tudunk a többieknek*”.

és a modellek...

Én egy ideális gyermekotthoni modellt úgy képzelek el, hogy annak elengedhetetlen eleme a gyermek problémájának szakszerű ellátása (pl. medikálisan), és a szakszerű korrekciós ellátása is, de részét képezi ennek az ott dolgozó felnőttekkel közös életmód és szilárd személyközi kapcsolat is. Az ideális gyermekotthon az első kettőt a programjába illeszti, a második kettőt pedig kifejleszti.

Hogyan lehet ezt megvalósítani? Talán úgy, ahogyan az egyik speciális szükségletű gyermekeket nevelő gyermekotthonunk megfogalmazza a küldetését:

„A szakmai munka középpontjában az a szoros, gondoskodáson és törődésen alapuló gyógyító-nevelő munka áll, melyben a gondoskodást nyújtó személy az emberi tudományok és a szakmai ismeretek, mint emberi erőfeszítés mentén, a személyes Isten akarátát hivatott végbe vinni. Meggyőződésünk szerint azok a mély problémák, melyeket gondozottjaink viselnek, pusztán emberi tudással és akarattal nem oldhatók meg. /... / Küldetésünk tehát, hogy gondozottjaink számára megfelelő korlátokat állítva alkalmassá tegyük őket arra, hogy a gondoskodás, törődés és gyógyítás lehetőségét, ajándékát el tudják fogadni. Alázattal tudomásul kell vennünk, hogy ezt csak szabad akaratukból tehetik meg, parancsolni nincs hatalmunk felettük. Képesé kell tudnunk tenni őket arra az együttműködésre, melyben Isten el tudja végezni munkáját. Ez persze nem jelenthet egy vakmerő ráhagyatkozást, melyben a segítő személynek nincs szerepe. Ellenkezőleg, a szakmai feladatok tudatos, célszerű és állhatatos végzését jelenti, melyet folyamatosan alakuló szakmai programunk foglal magába.” (Szegetkő Gyermekotthon, 2012)⁵

A befogadó szülői, nevelőszülői család alkalmasságának formálásához pedig elengedhetetlen

építeni a család erkölcsére és értékrendjére, meg kell velük ismertetni a *segítségnyújtás* etikáját, ki kell alakítani egyfajta *nevelőszülői* etikát, és segíteni kell nekik az erkölcsi nevelés tudatos megvalósításában, és abban, hogy mindezt a saját mindennapi életük részeként tudják megvalósítani.

Közel négy évtizedes gyermekvédelmi tapasztalataim a gyermekvédelmi szakmaépítéssel és a gyermekvédelem oktatásával kapcsolatosak. A szakmaépítés elsősorban mindig a különböző szaktudományok diagnosztikai és terápiás eljárásainak a gyerekek szükségleteihez igazodó rendszerbe állítására irányult. A rendszer átalakításának irányára pedig a személytelen nagyintézmények helyett a „családias” körülmények megteremtését követte. A gyermekvédelem oktatása a megvalósításhoz szükséges tudást igyekezett átadni.

Közben pedig azt tapasztaltam lépten-nyomon, hogy nem lehet az embert szükségleteire bontani és az egyes szükségletek mellé rendelni a kielégítésük feltételeit, mert az ember nem a szükségletei összessége. Ugyanígy a családias körülmények sem pótolhatják soha a család természetes vérségi és lelki összetartozását.

ismétlés: a személyes és a szakmai...

Tanulmányozva a mégis valamiképpen eredményes gyermekvédelmi próbálkozásokat aztán rájöttem az elég jó gyermekvédelem lényegére, ami ismét nagyon egyszerűnek tűnik. A gyermekvédelem lényege személyközi kapcsolat szakmai rendszerben. Erre a felismerésre 1999 decemberében jutottam a bácsalmási gyermekotthon átadásakor, előadás közben. Azóta ezt a mondatot, ha lehet, mindig többször is elmondom és megpróbálom értelmezni. De persze önmagában még ez is kevés.

Nincs tökéletes gyermekvédelem, csak jobbá tehető, mert „minden gyereknek a családban van a helye”. Nekünk azért kell dolgoznunk, hogy ha már végképp elkerülhetetlen egy gyermek esetében, hogy ne a saját családjában nevelkedjen, akkor ebben az élethelyzetében segítsük őt ahhoz, hogy az emberi méltóságát felismerje és megtarthassa, társas kapcsolatait legyen képes kibontakoztatni és fenntartani, találjon szerető befogadó közösségre, találja meg az egész teremtet világhoz fűződő rendezett kapcsolatát.

Kothencz János, a Szeged-Csanádi Egyházmegye gyermekvédelmi főigazgatója – aki egyébként maga is állami gondozottként nevelkedett – sokszor elmondja, hogy „a gyermekvédelem szeretet-deficitese gyermekekkel foglalkozik, akiket nem szerettek, és ezért ők sem szerethettek. Ez az emberi létezés legnagyobb traumája. Árvák, még ha élnek is a szüleik. Az árvaság fogalmának jelentése ebben az összefüggésben a magárahagyottság érzése, megtapasztalása.”

A gyermekvédelem lényege személyközi kapcsolat szakmai rendszerben...

A rendszer átalakulása nagy dinamikával, több ponton elindult már három évvel ezelőtt, és látjuk is az első eredményeit. Ebben a folyamatban részt venni rendkívül komoly, felelősségteljes és életre szóló szakmai megalapozást, élményt adó feladat. Azt kell mondanom, hogy mindenki, aki

ebben közreműködik, hatalmas kollektív erőfeszítés részese, és egyben sajátélményű szakmaformáló tanulási folyamat részese is.

generációs feladat...

Ugyanakkor – lássunk világosan – ez generációs feladat is: a gyermekvédelmi rendszer átalakítása és a képzések megújítása egy új gyermekvédelmi szakmai generáció színrelépését eredményezi majd.

Vagyis a gyermekvédelemben jelenleg szakmai generációváltás tanúi vagyunk.

Nekem az a tapasztalatom, hogy a gyermekvédelem korhoz és társadalmi körülményekhez kötött feladatokat teljesít, és ezeket a gyermekvédők egymást váltó nemzedékei szakmai generációként teljesítik. A generáció itt nem annyira életkori csoport (bár az is), mint inkább kulturális, gondolkodási közösség. Az a szakmai generáció, amelyikhez tartozom, lassan befejezi a pályafutását – és az élet természetes rendje szerint így vagyok ezzel én is.

az értékek felismerése...

Ezért a munkájukhoz – ha tudok – csak olyan segítséget adhatok, mint a szülők a felnőtt gyermekeiknek. A jó szülő szereti és a legjobbat akarja a gyermekeinek. A példájával megpróbálja megtanítani a valódi értékek felismerésére az életben. Ám a világ változik, és a gyermekek már nem tudnak úgy élni, mint a szüleik. A gyakorlati életmód példa már nem működik, de az értékek felismerésének képessége (a teljesen újfajta alkalmazkodást igénylő körülmények között is) átadható.

Valahogy ehhez szerettem volna ma hozzájárulni, amikor azokról a tapasztalataimról beszéltem, amelyek meghatározóak lehetnek a gyermekvédelmi rendszer alakulása és a képzés összefüggései szempontjából.

Jegyzetek

- 1 A TÁMOP-5.4.10-12/1-2012-0001 „Szociális képzések rendszerének modernizációja” című kiemelt projekt nyitórendezvényén, Budapesten, 2013. május 29-én elhangzott előadás.
- 2 A Szakmafejlesztés a gyermekvédelemben című Országos Gyermekvédelmi Konferencián előadás formájában. Megjelent: Domszky András (2011): A gyermekvédelmi módszertan társadalmi konstrukciója. A módszertan mint változáskövetés. Kapocs, 2011. 3. sz.
- 3 Bede Nóra – Both Éva (2011): Terepmódszertan – elmélet és gyakorlat. Kapocs, 2011. 3. sz.
- 4 Alkalmazkodás és fejlesztés a gyermekvédelemben. Országos Gyermekvédelmi Konferencia. Budapest, 2013. május 23-25.
- 5 Váci Egyházmegye (2012): Szegletkő Gyermekotthon Szakmai program. Kézirat.